

CSERES TIBOR: JÁTÉKOSOK ÉS SZERETŐK

Sok minden együtt van ebben a regényben azokból a visszasságokból, amelyek az 50-es évek első felének magyar társadalmát, mindennapi életét jellemezték: gyanakvás, bizalmatlanság az emberek közti kapcsolatokban, állásból való ígazságtalan elmozdítás, kitelepítés, padláslesöprés, kuláknak minősített középparasztok kálváriája, kirakatperek, törvénysértések, korlátolt és szektás alsó szintű vezetés, meg-hökkenítő hozzá nem értés és felelőtlenség a felsőbb irányításban, számítók és demagógok nagyszabású karrierjei stb., s mindez érdekes, fordulatos és olvasmányos cselekménnyé szöve. Mégis, a korszak mélyebb lényege, lelke, igazi levegője hiányzik, és a mű elég messze van attól, hogy az e témakört feldolgozó reprezentatív regények közt említhessük.

Cseres írói igényessége most is elvitathatatlan, és ez nemcsak a témaválasztásban mutatkozik meg, hanem abban is, hogy ábrázolásmód tekintetében a kínálkozó kitalapított út helyett járatanabb csapásokon próbálkozik. A személyi kultusz időszakáról írott (vagy arról is szóló) eddigi művek ugyanis döntően a kezdeti lelkesedés— későbbi csalódás—hogyan tovább? ön- és társadalomelemző (s szélső eredményeiben összeroppanással-lezúllással, vagy megedződve-felegyenesedéssel végződő) belső konfliktusának sarkpontjai körül forogtak, töprengő, összefüggéseket kutató és feltáró, gondolkodó jellemmel (jellemekkel) a középpontban. Cseres minden lényeges ponton homlokegyenest, szinte kihívó módon az ellenkezőt teszi. Az egész lelkesedés-csalódás komplexumot megkerüli, a valóságképet sem a hősök belső számvetése kapcsán, hanem extenzív módon igyekszik kibontakoztatni: arra törekszik, hogy maguk az események, külső történések, emberi sorsok beszéljenek a korról és elemezzék azt.

A regény alapvető hibája éppen abban van, hogy Cseres végletes-egyoldalúan a cselekményességre összpontosít, s e közben elvész, mellőződik a szereplők belső világa. Még legkevésbé Fröhlich doktornál van ez így, ezért nem véletlen, hogy a róla szóló fejezetek a regény legmélyebbbe hatoló és legtöbbet mondó részletei társadalmi, morális és lélektani problematikájukban egyaránt. Rajta kívül még Vámos Hilda mondható viszonylag plasztikus jellemnek, ő azonban — lévén a szellemi értékek hiányát testi előnyökkel ellensúlyozó, s tudatosan ezekre építő karrierista mindenféle társadalmi formációban és korszakban fellelhető típusának megtestesítője — kevésbé alkalmas az akkori évek sajátos atmoszférájának érzékeltetésére.

A többi szereplő gondolat- és érzésvilága teljesen homályban marad, beleértve a főhóst, Gyarakai Lászlót is. Arról nagyon sok szó esik, hogy mi történik vele, de arról nem, hogy mi megy végbe benne. Néhány esetben a külső megnyilvánulás pompásan napfényre hozza a mögötte rejlőt, a belső motivációt (pl. a táncjelenetnél a sárgödörben), legtöbbször azonban nem tudja megoldani ezt az áttételes jellemzést az író. S ami a jellemek szegénysége az egyik oldalon, sok funkció nélküli, fölösleges cselekménymozzanat a másikon. Mert egymagában nem lenne baj — csak egy példát említve a sok lehetséges közül —, hogy Pallai Gábor nemi életéről s ennek bizonyos rendellenességéről oly sokszor és sokat hallunk, életének ezt a részét teljes alapossággal megismerjük. Öncélúan részletezetté s ezért hibává abban az összefüggésben válik ez, hogy arról viszont jóformán semmit sem tudunk, ami a fejében és a szívében van. Pedig Pallai a fényes szellők lendületétől magas pozícióba felemelt népi fiatal, akinek helyzete ugyan nem sokkal később feleségének származása miatt veszélybe kerül, de éppen ezért kétszeresen is indokolt lenne feltárulnia annak, hogy mi lakozik benne, hogyan ítéi magáról és a világról.

Az ábrázolás egysíkúságának további fontos következményei is vannak. A bensőség rejtve maradása folytán hiányoznak a regényből a gondolkodni próbáló, a bonyolult jelenségek közt eligazodni akaró, állásfoglalásokkal bíró egyéniségek, hiányoznak a meggyőződéses emberek, épüljön ez a meggyőződés akár az egyszerű őszinte hitre, akár tudatosan átgondolt nézetrendszerre, s álljon a társadalmi rend

mellett, vagy azzal szemben. Éppen ezekről az évekről nélkülük nem lehet lényegi képet adni.

Kidolgozott jellemekek híján szükségképpen nincsenek változó, alakuló tudatvilágok, egyéniségek sem. Gyarakai László is egyforma módon, kissé gépiesen-érzékletlenül teszi dolgát újságíró korában, téglagyári munkásként, megveszerte híres futballkapusi ténykedése, majd festősködése idején, később járási tanácselnöki funkcióban s végül erről való lemondásakor. Pedig az adott ellentmondásos időszak differenciált írói megjelenítése fejlődő jellemekek nélkül nehezen képzelhető el.

A cselekményesség túlzott uralma következtében a regény kompozíciója is meglehetősen laza, sok fölösleges részletet, kitérőt tartalmazó. Ezen a szerkezeti alapon a Cseres által itt alkalmazott belső műfajváltások (naplórészletek, levelek, káderjellemzések, sajtószemelvények, tehát bizonyos dokumentatív jellegű anyagok montázszerű összevágása és váltogatása az elbeszélő részekkel) még tovább gyengítik az összefogottságot, jóllehet önmagukban nagyon sok lehetőséget tartogató írói eszközök, és szilárd középpont, szervező erő megléte esetén ellenkező funkciót is betölthetnének.

A lényeges hibák mellett ugyanakkor jó néhány erénye, előremutató, sőt minden bizonnyal ösztönző hatást kiváltó vonása is van Cseres regényének. Dicsérendő már maga a vállalkozás nagysága és bátorsága, a nagyhorderejű társadalmi problematika írói feldolgozásának tette. Több kiválóan sikerült részlete, fejezete van a műnek (mindenekelőtt a már említettek: Fröhlich dr. feljegyzései és a téglagyári „táncolás”, de ki is egészíthetjük még a sort pl. a regény elején levő fogdabeli jelenettel, az alkotmány ünnepi borszerzés és mulatozás eseményeivel). Ezekben Cseres felejthetetlen helyzeteket és sorsokat, elmélyült mondandót ad. S ha az extenzív ábrázolásmód alkalmazása nem is eredményezett átütő sikert, művének pozitívumai feltétlenül bizonyítják, hogy erre is törekedni kell, s hogy a személyi kultusz időszakának ábrázolásában az eddiginél magasabb szintre való emelkedéshez ez is nélkülözhetetlen.

A paradox az, hogy ezt a magasabb nivót potenciálisan már ez a regény is tartalmazza. Cseres írói valóságanyagának és élményvilágának itt megmutatókozó rendkívüli gazdagsága máris sokkal többet ígér, mint ami most megvalósult. Nem alaptalan hát bizakodni abban, hogy egy későbbi műben a lehetőségből valóság is lesz. (*Magvető Könyvkiadó 1970.*)

VÖRÖS LÁSZLÓ

MÁNDY IVÁN: ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK

A Magyar Irodalmi Lexikon nem mulasztja el megemlíteni Mándy Iván gazdag hangjátékszerzői munkásságát, amit — bármilyen szándékkal is íródott — aligha lehet most már másnak, mint akasztófahumornak elkönnyvelni az író *Előadók, társ-szerzők* című novellás kötete után. Hiszen abból kiderül, hogy maga Mándy is együtt izzadta a népszerűsítő ismertetésekkel és az aktualizált, vonalásított regényes rádió-életrajzokat hőseivel, a tutyimutyi Nöllerrel, a félcédulás Turcsányival, a tétova Zsámbokyval és a külön, szenvedélyesen házasság Fabulyával, ki tudja, talán olykor egy-egy zsírosan lihegő, nyüzsögve kereskedő Bácsalmási kegyes megbízásából és neve alatt. És együtt járta Kürti Bélával meg az eltűnt Biller Sándorral az üzemeket és az iparitanuló-otthonokat, hogy egy-egy ötvenesért előadjon akármiről, csak éppen az elmaradt kenyérjegyről nem az éhes munkásoknak, arról mégsem. „Mit tehettem volna... Egy ember, könyvvel a hóna alatt...”

Persze mi sem lenne könnyebb, mint hibáztatni Mándyt, fejére olvasni pesszimizmusát, szituációi kiúttalanságát, jobbára egyívású figurái sajátos, már-már egy-